

Головне управління агропромислового розвитку
Житомирської облдержадміністрації

Т.Ю. Приймачук

к.е.н.

Інститут сільського господарства Полісся

**СОРТОВИЙ СКЛАД ТА КАТЕГОРІЇ НАСІННЯ ЗЕРНОВИХ КУЛЬТУР
ВИКОРИСТАНОГО ТОВАРОВИРОБНИКАМИ ЗЕРНА ЖИТОМИРЩИНИ**

В умовах формування ринку насіння проведено аналіз сортового складу та категорій висіяного насіння зернових колосових культур в господарствах Житомирської області.

© Є.М. Данкевич, Т.Ю. Приймачук

Постановка проблеми

В умовах вступу України до СОТ необхідно здійснювати радикальні заходи щодо прискореного розвитку та інтенсифікації зернового виробництва, поліпшення якості зерна, збільшення обсягів його пропозиції на внутрішньому та зовнішньому ринках, що сприятиме виведенню вітчизняної зернової продукції на конкурентоспроможний зерновий рівень. За обмежених можливостей залучення необхідної кількості матеріально-технічних ресурсів вирішального значення набувають ефективні та економічно вигідні способи підвищення зерновиробництва, які не потребують значних капіталовкладень і не шкодять оточуючому природному середовищу: нарощування виробництва зерна за рахунок вдосконалення сортових і посівних якостей насіння. Виходячи з вище означеного, у завдання наших досліджень входило провести аналіз сортового складу та різних категорій насіння, яке використовується господарствами Житомирської області для посіву.

Об'єктом дослідження є процес формування економічних відносин, які виникають між суб'єктами господарювання при купівлі-продажу сортового насіння різних категорій.

Один з основних шляхів підвищення якості продукції – сортооновлення та сортове насінництво. Чим кращий сорт, тим вища урожайність і якість продукції, а отже, і більший потенціальний прибуток з одного гектара землі. Установлено, що за рахунок якісного поліпшення посівного і посадкового матеріалу в окремих країнах світу отримують від 25 до 50% приросту врожаю. Кожний долар, вкладений у закупівлю нового сорту, дає три долари прибутку [1].

Результати досліджень

Швидка сортозаміна підвищує урожайність та збільшує валові збори зерна без додаткових затрат праці. Вченими доведено, що чим менша тривалість використання сорту, тим вища від нього віддача. При періоді сортозаміни в 1,4 роки – прибавка врожаю в середньому на рік становила 6,9 ц/га, а при періоді сортозаміни у 18,2 роки – приріст урожайності не досягає і 1 ц/га [2].

В основу сучасної концепції насінництва покладено удосконалення технологій та організаційних заходів, що забезпечують прискорену сортозаміну. Згідно теорії спеціальних насінницьких технологій зернових культур виникає необхідність поєднання високих коефіцієнтів розмноження під впливом вимог ринку насіння та зміни погляду на сортооновлення як обов'язкового засобу. При цьому система насінництва в усіх своїх ланках працюватиме на сортозаміну. Протягом тривалого використання сортів можуть погіршуватись їх якості (на окремих рослинах). Сортооновлення необхідно проводити самим виробникам зерна за результатами апробації і необхідності заміни ураженого хворобами, засміченого насіння на кондиційне сортове того ж самого сорту [3, 4].

Таблиця 1. Площі сортових посівів зернових колосових культур під урожай 2006 року*

Показники	Озимі				Ярі			
	пшениця	жито	ячмінь	триглікале	пшениця	ячмінь	овес	триглікале
Загальна площа посівів, га	66271,5	46382,68	169,48	687,51	19228,67	56936,46	46648,08	119,0
У т.ч. посіви сортами:								
- занесеними до Реєстру сортів рослин	65023,31	43620,48	87,0	433,0	16690,62	54006,87	27615,63	57,0
- не занесеними до Реєстру сортів рослин та ін. несортним насінням	1248,19	2762,20	82,48	254,51	2538,05	2929,59	19032,45	62,0
Питома вага посівів сортів узагальній площі, %								
- занесених до Реєстру сортів рослин	98,1	94,0	51,3	63,0	86,8	94,9	59,2	47,9
- не занесених до Реєстру сортів рослин та ін. несортним насінням	1,9	6,0	48,7	37,0	13,2	5,1	40,8	52,1

*Дані Головного управління статистики у Житомирській області.

У структурі сортових посівів зернових колосових культур Житомирської області під урожай 2006 року частка сортів, занесених до Державного реєстру, становила: озимих – 51,3–98,1%, ярих – 47,9–94,9% (табл.1). При цьому найбільша питома вага сортів, занесених до Реєстру, припадає на озимі пшеницю і жито та ярий ячмінь, і складає, відповідно, 98,1%, 94,0 та 94,9% посівних площ, найнижчий цей показник у озимого ячменю та ярого тритікале – 51,3% і 47,9% відповідно, що свідчить про значний недобір врожаю та зниженню його якості.

У структурі сортових посівів озимих культур переважали площі під сортами I–IV груп, термін перебування яких у Реєстрі останні 5–15 років (табл.2). Так, найбільший відсоток сортових посівів озимої пшениці належить сортам, зареєстрованим у 1991–1995 рр. (44,1%) та 2001–2006 рр. (38,4%). У структурі посівів озимого жита переважають сорти III групи, а найменше використовуються сорти IV групи – 9,4%. Пріоритет надається сортам озимого ячменю II групи, зареєстрованим ще у 1991–1995 рр., що є свідченням переваг агрономічних показників старих сортів у порівнянні з нововиведеними. Так як озиме тритікале лише починають вирощувати в області, тому переважають площі під новими сортами, що зареєстровані у 1996–2000 рр. – 329,0 га. Серед ярих культур найбільшу частку займають сорти, зареєстровані за останні 10 років (16,5–78,9%); виключення становить лише овес, посівні площі якого засівалися сортами I групи і займали 89,7% щодо усіх сортових посівів.

Позитивним є той факт, що у період з 2002 по 2006 роки господарства Житомирської області не використовували для посіву насіння нерайонованих сортів зернових колосових культур; виключення становила лише озима пшениця, 3% насіння якої у 2006 році було використано на посів нерайонованими сортами.

За даними Головного управління статистики у Житомирській області нами була розрахована структура сортових посівів зернових колосових культур під урожай 2006 року. Загальна площа посіву озимої пшениці в області у 2006 році складала 66271,5 га. У структурі її сортових посівів найбільші площі були засіяні насінням сортів Поліська 90 (41,7%) та Олеся (10%), (табл.3).

Озима пшениця Миронівська 65 та Перлина лісостепу займали 7,1–7,8% посівних площ. На четвертому місці сорт Крижинка (5,2%), на п'ятому – Ларс (2,6), потім Київська 8 (2,5), Подолянка (2,4) та Миронівська 808 (2,3%). Сорти Білоцерківська напівкарликова, Миронівська 67 та Елегія у структурі сортових посівів займали 1,5–1,9%, інші сорти – 13,4% посівних площ.

Таблиця 2. Групування посівів зернових колосових культур за роками реєстрації сортів рослин*

Культури	Посіви сортами, занесеними до Реєстру сортів рослин, га	У тому числі за сортами, зареєстрованими за роками							
		до 1991 року (I група)		1991–1995 роки (II група)		1996–2000 роки (III група)		2001–2006 роки (IV група)	
		усього, га	у % до усіх сортових посівів	усього, га	у % до усіх сортових посівів	усього, га	у % до усіх сортових посівів	усього, га	у % до усіх сортових посівів
Озима пшениця	65023,3	2141,6	3,3	28687,0	44,1	9225,6	14,2	24969,1	38,4
Озиме жито	43620,5	8544,0	19,6	12010,8	27,5	18986,3	43,5	4079,4	9,4
Озимий ячмінь	87,0	9,0	10,3	73,0	83,9	5,0	5,7	0,0	0,0
Озиме тритікале	433,0	0,0	0,0	10,0	2,3	329,0	76,0	94,0	21,7
Яра пшениця	16690,6	645,0	3,9	128,0	0,8	13162,3	78,9	2755,3	16,5
Ярий ячмінь	54006,9	0,0	0,0	195,0	0,4	17739,7	32,8	36072,2	66,8
Овес	27615,6	24761,8	89,7	0,0	0,0	2478,0	9,0	375,8	1,4
Яре тритікале	57,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	57,0	100,0

*Розраховано за даними Головного управління статистики у Житомирській області.

Озиме жито засівалось в області на площі 46382,68 га. Частка жита сорту Інтенсивне 95 на обласному ринку становила 35,1%, (рис.1). Сортом Верхняцьке 32 та Боротьба належало 17,2% та 11,3% посівних площ, відповідно. Сорти Клич та Ніка посідали третє місце у цьому списку. Таким чином, із 7-ми найпоширеніших сортів озимого жита в регіоні трьом із них належало 63,7% ринку сортів.

Таблиця 3. Площі та структура сортових посівів озимої пшениці за сортами під урожай 2006 року*

(загальна площа посівів – 66271,5 га)

№ з/п	Назва сорту	Площа посіву, яку займає сорт, га	% від усієї площі посіву під культурою
1.	Білоцерківська напівкарликова	1013,0	1,5
2.	Елегія	1257,4	1,9
3.	Київська 8	1648,0	2,5
4.	Крижинка	3467,4	5,2
5.	Ларс	1718,4	2,6
6.	Миронівська 65	5177,0	7,8
7.	Миронівська 67	1051,0	1,6
8.	Миронівська 808	1549,6	2,3
9.	Олеся	6623,0	10,0
10.	Перлина лісостепу	4713,2	7,1
11.	Подільянка	1581,0	2,4
12.	Поліська 90	27645,0	41,7
13.	Інші сорти	8827,5	13,4

* Розраховано за даними Головного управління статистики у Житомирській області.

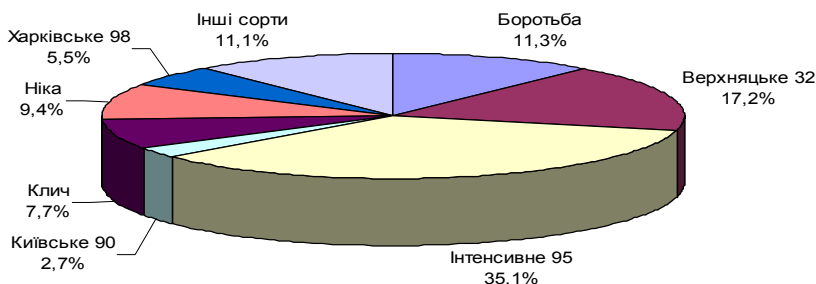

Рис.1. Структура сортових посівів озимого жита за сортами під урожай 2006 року

Першість на ринку сортів ярого ячменю тримали сорти: Вакула, Скарлет та Цезар (відповідно, 18,4%, 15,7 та 15,0% у структурі сортових посівів на площі 56936,46 га), (рис.2). Значні площі засівалися сортами Толар, Тюрінгія та Аскольд. Іншим сортам відводилось 29,6% ринку ярого ячменю.

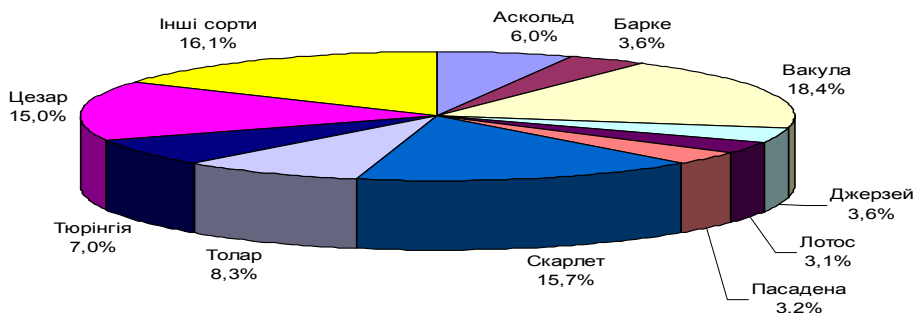

Рис.2. Структура сортових посівів ярого ячменю за сортами під урожай 2006 року

Різними сортами вівса в області у 2006 році було засіяно 46648,08 га посівних площ (табл.4). Було використано 44 сорти цієї культури, серед яких 32,7% посівів займав сорт Скакун, 19,7% – Чернігівський 27 та 5% – Деснянський. Ці сорти займали 57,4% сортового ринку вівса, інші – 42,6%.

Таблиця 4. Площі та структура сортових посівів вівса за сортами під урожай 2006 року*

(загальна площа посівів – 46648,08 га)

№ з/п	Назва сорту	Площа посіву, яку займає сорт, га	% від усієї площі посіву під культурою
1.	Деснянський	2311,0	5,0
2.	Скакун	15232,4	32,7
3.	Чернігівський 27	9194,4	19,7
4.	Буг	335,0	0,7
5.	Райдужний	295,4	0,6
6.	Славутич	167,0	0,4
7.	Інші сорти	19112,9	40,9

* Розраховано за даними Головного управління статистики у Житомирській області.

Отже, як показує проведений аналіз, ринок сортів зернових колосових культур в області належить вітчизняним селекціонерам, що є свідченням того, що ринок насіння у майбутньому буде формуватися в основному за рахунок українських сортів. Постійне оновлення сортового складу є важливим фактором підвищення урожайності, грошових надходжень та поліпшення якості зерна.

За період з 2002 по 2006 рік середньорічні обсяги висіяного сільгоспідприємствами області насіння зернових колосових культур становили 66772,4 т, зокрема оригінального – 56,2 т, еліти – 8443, 1–3

репродукції – 54345,8 і 4-ої та наступних репродукцій – 3927,4 тонн (табл.5). Аналіз обсягів висіяного насіння по культурах в середньому за п'ять років показує, що частина посівних площ засівалась низькорепродукційним насінням – 2–15%.

Наразі існуюча інфраструктура ринку насіння зернових колосових культур розвинута недостатньо, а його кон'юнктура формується суперечливо. За останні роки знизився попит на репродукційне насіння. Основною причиною цього є високі ціни на насіння еліти, низька рентабельність товарного зерна (за 2002–2005 рр. вона, відповідно, за роками, становила 12,6%, 43,6, 40,8 та -0,8%) і, як наслідок, несвоєчасне сортооновлення і сортозаміна та великі обсяги використання на посів сільськогосподарськими підприємствами, фермерськими та особистими підприємствами власного насіння.

За період 2002–2006 років для посіву було використано в середньому 4–17% елітного насіння різних культур, що є причиною незадовільного економічного стану та низької платоспроможності виробників і споживачів насіння (виняток яре тритікале – 54%). Існуючі сьогодні дотації споживачам насіння є недостатніми для стабілізації стану на ринку.

Аналіз категорій насіння, використаного товаровиробниками на посів у 2002–2004 роках, свідчить про те, що 76,0–85,0% припадає на 1–3 репродукції (РН-1-3), а решта висівається низькорепродукційне насіння (РН-н). Виключення становить озимий ячмінь, площі якого у 2003–2004 роках 100% засівалися насінням 1–3 репродукції (РН-1-3). Але, вже у 2005–2006 роках ситуація значно покращилась, на посів озимих не використовувалось насіння низьких репродукцій (РН-н). Це пояснюється тим, що держава почала надавати господарствам часткову компенсацію за придбане високорепродукційне насіння вітчизняної селекції, сорти якого внесені до Реєстру сортів рослин.

Зовсім інша картина з посівним матеріалом ярих культур. У 2002–2003 рр. кількість висіяного насіння низьких репродукцій (РН-н) ярої пшениці та вівса становила, відповідно, 15–30% та 19–21%. Починаючи з 2004 року, в порівнянні з показниками попередніх років, для посіву почали використовувати насіння вищих категорій.

В загальному ж, якість репродукційного насіння ярих зернових колосових культур була значно нижчою в порівнянні з озимими. І тільки у структурі висіяного насіння ярого тритікале частка елітного насіння за період з 2002 по 2006 рік була найвищою – в середньому 54%.

За підрахунками М.М. Романенка, використання nereкомендованих сортів насіння низьких репродукцій лише по Вінницькій області обумовлює недобір щонайменше 150–200 тис. тонн зерна щорічно. Крім того, ці фактори негативно впливають на технологічні якості зерна [5].

Проведений аналіз свідчить про значні невикористані резерви в підвищенні урожайності зернових культур в області та про необхідність прискорення заміни насіння низьких репродукцій. Низька купівельна спроможність споживачів насіння, використання ними на посів „власного насіння” призводить до значних втрат валу зерна. Посів високорепродукційним насінням високоврожайних сортів – один із резервів збільшення виробництва зерна в області.

Таблиця 5. Категорії висіяного насіння зернових колосових культур
товаровиробниками Житомирської області*

Категорії насіння	Роки										Середнє за 2002–2006 рр.	
	2002		2003		2004		2005		2006		т	%
	т	%	т	%	т	%	т	%	т	%		
Озима пшениця												
Оригінальне	11	-	10	-	54	-	-	-	-	-	15	-
Елітне	3308	12	3812	20	3754	17	3623	20	4196	21	3738,6	17
Репродукційне РН-1-3	23988	85	14575	76	18154	83	14113	80	15755	79	17317,0	81
Наступні РН-н	771	3	847	4	30	-	-	-	-	-	329,6	2
Всього висіяно	28078	100	19244	100	21992	100	17736	100	19951	100	21400,2	100
Озиме жито												
Оригінальне	9	-	45	-	83	-	3	-	5	-	29	-
Елітне	1463	9	2138	10	2107	11	2127	19	2274	20	2021,8	13
Репродукційне РН-1-3	13877	83	16392	77	15590	84	9063	81	9282	80	12840,8	81
Наступні РН-н	1387	8	2803	13	933	5	-	-	-	-	1024,6	6
Всього висіяно	16736	100	21378	100	18713	100	11193	100	11561	100	15916,2	100
Озимий ячмінь												
Оригінальне	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Елітне	-	-	-	-	-	-	1	2	7	8	1,6	4
Репродукційне РН-1-3	14	40	10	100	17	100	55	98	77	92	34,6	86
Наступні РН-н	21	60	-	-	-	-	-	-	-	-	4,2	10
Всього висіяно	35	100	10	100	17	100	56	100	84	100	40,4	100
Озиме тритікале												
Оригінальне	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Елітне	4	3	82	14	109	20	47	18	58	22	60,0	17
Репродукційне РН-1-3	105	79	471	79	437	80	209	82	211	78	286,6	80
Наступні РН-н	24	18	41	7	-	-	-	-	-	-	13,0	3
Всього висіяно	133	100	594	100	546	100	256	100	269	100	359,6	100

Продовження таблиці 5.

Яра пшениця												
Оригінальне	-	-	-	-	9	-	1	-	3	-	2,6	-
Елітне	203	7	160	5	422	10	221	6	568	12	314,8	8
Репродукційне РН-1-3	1748	63	2775	80	3642	83	3287	92	3868	85	3064,	82
Наступні РН-н	828	30	536	15	312	7	78	2	117	3	374,2	10
Всього висіяно	2779	100	3471	100	4385	100	3587	100	4556	100	3755,6	100
Ярий ячмінь												
Оригінальне	13	-	1	-	2,4	-	2,4	-	-	-	3,76	-
Елітне	1259	8	1679	10	1431	10	1180	10	1893	15	1488,4	10
Репродукційне РН-1-3	14440	86	14761	86	12237	87	10523	86	10835	83	12559,2	86
Наступні РН-н	1068	6	749	4	388	3	554	4	304	2	612,6	4
Всього висіяно	16780	100	17190	100	14058,4	100	12259,4	100	13032	100	14663,96	100
Овес												
Оригінальне	15	-	3	-	3	-	4,2	-	4	-	5,84	-
Елітне	563	5	707	6	803	8	941	10	904	9	783,6	7
Репродукційне РН-1-3	8320	74	8775	75	8316	81	7077	76	8585	84	8214,6	78
Наступні РН-н	2427	21	2286	19	1186	11	1267	14	680	7	1569,2	15
Всього висіяно	11325	100	11771	100	10308	100	9289,2	100	10173	100	10573,24	100
Яре тритікале												
Оригінальне	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Елітне	4	100	46	75	95	82	17	18	9	23	34,2	54
Репродукційне РН-1-3	-	-	15	25	21	18	78	82	31	78	29	46
Наступні РН-н	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Всього висіяно	4	100	61	100	116	100	95	100	40	100	63,2	100

* Розраховано за даними Головного управління агропромислового розвитку Житомирської облдержадміністрації.

Висновки

1. У структурі сортових посівів зернових колосових культур Житомирської області під урожай 2006 року частка сортів, занесених до Державного реєстру, становила: озимих – 51,3–98,1%, ярих – 47,9–94,9%.

2. Серед сортів озимої пшениці перевага надавалась сортам Поліська 90 та Олеся, озимого жита – Інтенсивне 95, ярого ячменю – Вакула, Скарлет та Цезар і вівса – сорту Скакун.

3. В період з 2002 по 2006 рр. в середньому для посіву було використано 4–17% елітного насіння зернових колосових культур, 78–86% – репродукційного РН-1–3 та 2–15% – низькорепродукційного РН-н насіння. Виняток становило яре тритікале, елітного насіння якого було використано на посів 54%, репродукційного РН-1-3 – 46%, а низькорепродукційне РН-н насіння цієї культури на посів не використовувалось.

Подальші дослідження будуть спрямовані на вивчення економічного становища насінневої галузі області та запропоновані перспективи ефективного її ведення на етапі подальшої трансформації в контексті вступу України до СОТ та інтеграції до Європейського Співтовариства.

Література

1. *Mastenbroek C.* Plant breeders' rights an equitable legal system for new plant cultivars // *Experimental agriculture.* – 1988. – Vol. 24. – №1. – P. 15–30.
2. *Чайка В.Г., Коновалов В.П.* Проблемы развития семеноводства в условиях его коммерциализации // *Сборник научных трудов.* – Одесса: СГИ – НАЦСЕИС, 2002. – вып. 3(43). – С.104–110.
3. *Гуляев Г.В.* Концепция современного семеноводства полевых культур // *Аграрная наука.* – 1996. – №1. – С.12.
4. *Гуляев Г.В.* О развитии идей в семеноводстве. // *Селекция и семеноводство.* – 1995. – №2.
5. *Романенко М.М.* Насіння Вінниччини вимагає реформування // *РІАЛ.* – 2000. – №5 (40). – С. 8–10.